

LISZT FERENCZ KÉZIRATAI A NEMZETI MUZEUMBAN.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

A legnagyobb magyar zenészt, Liszt Ferenczet, joggal és kötelességszerűleg ünnepli születésének századik évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum is. Maga Liszt Ferencz személyes kapcsolatban is állt a Múzeummal: az intézet dísztermében tartotta 1856 augusztus 28—29-én egyik legnagyobb művészi alkotásának: az esztergomi székesegyház fölszentelésére frott ünnepi mise-zenéjének főpróbáit s ugyanezt a remekét ugyancsak maga dirigálta el ugyanitt 1858 április 10.-én; végrendeletében is megemlékezett nevezetes kulturintézetünkről, mely azóta is kegyelettel gyűjti a magyar lángelmével vonatkozásban álló írott és nyomtatott emlékeket.

Ezek közt természetesen az Országos Széchényi-könyvtárban őrzött, Liszt kezétől származó írások a legértékesebbek. Aránylag bizony nagyon kevés: még száz darab sincs; köztük 18 zeneszerzemény, a többi (szinte mind) levél. Hetvenöt életével, hatvannégyéves művészpályájával szemben ez, ismétlem: elenyészően csekély; de a ki nem akar igazságtalanul itélni: az nem felejtí, egyrészt, hogy bármily gazdag élet dokumentumait, mennyiségük helyett tartalmuk, miségük súlya szerint kell mérni; másrészt nem hagyhatja figyelmen kívül azt a sajnálatos tényt, hogy a Nemzeti Múzeum szűkre szabott dotációja egy ilyen európai híru és jelentőségü szellem piacra kerülő hagyatékának teljes beszerzését nem teheti lehetővé. Pedig amit eddig nem tehattünk meg, az a későbbi korokban mind nehezebben lesz meg valósítható.

A művészet külső oldalának története tele van az emlékek hihetetlen drágulásának eseteivel; minden bizonynyal számtalan példát fog erre szolgáltatni Liszt kézírathagyatéka is, hiszen minden nagy, sőt páratlan ünnepeltetése mellett is, a melyet a «zongora-

király» boldogan élvezett egész hosszú életen át: eleget szenvedett Liszt, mint zeneköltő, attól a banális igazságtól, hogy kortársainak szemében ő nem volt próféta. Ötnegyed századdal ezelőtt érthetetlen, chaotikus, «nehéz» zenének hirdették Mozart «Don Juan»-ját; 40 év multán Beethovent kiáltották ki örültnek, mert a megszokottól eltérő, eredeti gondolatait öntötte megfelelő, új formákba; ugyanez a «crucifige!» zúgott a XIX. század közepétől kezdve több, mint egy emberöltőn át Richard Wagner és Liszt Ferencz feje körül; pártszempontok, művészeti iskolák kicsinyítő szemüvege és néhány értelmetlen ellenfél hangossága nem engedte a nagy többséget önállóan itélni — s így csak lassan terjedt el mindezeknek az óriási nagyságoknak a való értékük szerinti méltatása. Az idő megérlelte az újabb nemzedéket a magasabb művészet felfogására, méltatására és bálványozására; így nyert újabb időben, s fog még ezentúl is sokáig nyerni, Liszt zeneköltői nagysága és egész egyéni értékének jelentősége.

Röviden ismertetem Nemzeti Múzeumunk kézirati Liszt-anyagát; elsősorban a (bármily csekély vonatkozásban is) magyar érdekű darabokat — időrendben.

I.

(Mus. Ep. 14.)¹ 1847 újév napján írta ezt a levelet Liszt; talán Bucuresci-ben? és kinek? nem tudhatni. Nagy magyarországi és keleti művészkörútjában írta; érdekes — és természetesnek találjuk —, hogy újabb zeneköltéséről ennyit mond: «Neues habe ich nichts anderes, als Ungarisches aufgeschrieben»; kár, hogy nem részletezi: vajjon *hallott* magyar zenét gondoljon-e olvasója, vagy pedig a hazai föld szuggerálta őt magyarjellegű zenei motívumokra. Ma már csak megmosolyogjuk, a következő megjegyzését: «Das sollen aber auch die letzten seyn — der Cyclus scheint mir jetzt ganz vollständig»; hiszen tudjuk, hogy minden művész egyszerre csak úgy érzi, hogy kiírta magát, új gondolata nem jelentkezik parancsszóra; a talaj egyelőre kimerül — a pihenés aztán, idővel, ismét termőképessé tökéletesíti.

Nem kevésbbé érdekes — mert a legtöbben nem is tudnak

¹ Így jelzi a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárának kézirattára.

róla, hogy Liszt (a 11 éves korában Párisban komponált «Don Sancho» után) egyáltalán írt operát — az a mondat e levélben, hogy «operám I. felvonása kész.» Legújabb életrajzírója, Julius Kapp, Lisztnek két operájáról is tud — mint tervekről; csak szövegüket említi. (Alább e tárgyat illetőleg meglepetéssel szolgálunk.)

(Mus. Ep. 15.) Jassy, 1847 január 4. (= 16.) (Az első dátum az oláhországi görög-nem-egyesültek naptára szerinti.) «Mon cher ami», így szólítja meg az előttünk ismeretlen címzettet. A hosszú levél elég keveset mond: leírja, hogyan ünnepelték őt mindenütt, főleg Erdélyben; «il m'est venu plus d'une fois de sérieuses émotions au coeur...» S idézi egy más barátjának írt levélből (németül): «élő művészek közt én az egyetlen vagyok, a kire hazája méltán büszke», s leírja a diadalmenetszerű fogadtatásait. Oroszországba készül.

(Mus. Ep. 14.) Stanislawow, 1847 május 18. Ajánlólevél «un compatriote de Kecskemét» érdekében egy közelebről nem ismert «Monsieur le Conseiller»-hez. Mint írja: elég szerény az illető honfitárs vágya. Talán ezért nem él e jótétemény emléke: sem Kecskemétről, sem máshonnan nem szólt senki róla a világnak.

(Mus. Ep. 6.) Woronisce, 1847 nov. 7. A Párisba készülő Hugo Károlyt látja el nemcsak jó tanácsokkal, hanem Eskeles bankárnak szóló, 100 aranyat érő utalványnyal. Bátorítja, hogy ajánlólevél nélkül, mint drámairó keresse föl személyesen Jules Janint és Dumast. És fölkeri: szerezzé meg az ő édesanyjának azt az örömet, hogy meglátogatja. — S itt helyénvalónak látom föl- említeni, a mit magyarul még nem olvastam, de a mi reánk nézve nagyon érdekes s a minek való voltát Bayreuthban igazolhatják: Liszt anyja (osztrák leány volt, lélekben magyarrá lett) nemcsak szerette férjének és nagy fiának hazáját, hanem állandóan figyelemmel is kísérte a magyarországi eseményeket s ezt a meleg szeretetet és állandó érdeklődést évtizedeken át átplántálta Cosimára — a kit ő nevelt, — hogy Liszt Ferencz leánya és Richard Wagner özvegye még 70 éves korában is teljesen tájékozva volt a magyar viszonyokról és felőlük szívesen, ott-honosan beszélt. Lehetséges-e tehát, hogy az anyja oldalán élő Liszt Ferencz megszűnt volna magyarnak lenni?

(Mus. Ep. 14.) Eilsen (schaumburg-lippe-i fürdőhely), 1851 júl. 10.

Egy előttünk ismeretlen barátjához intézett e levelében arról szól, hogy Löwy Simon bécsi bankár fogja neki elvinni a Rákóczi-induló korrekuráját és a — rendesen, úgy látszik: Párisban lakó — maréchal de logis, Belloni, fogja a címzettet értesíteni az induló párisi kiadásának ideje felől.

Ramann nagy Liszt-életrajza 1853-ra tesz egy Rákóczi-indulót és pedig úgy zenekarra szerzett formájában, mint zongorára 2 és 4 kézre átírva; ezeket, úgymond Berlioz iránti gyöngédségből, csak 1871-ben adatta ki Liszt. Nem tartom valószínűnek, hogy húsz évig korrekura-példány állapotában maradtak. Ramann műve, úgy látszik, itt hézagos.

(Mus. Ep. 14.) Weimar, 1855 nov. 22. Liszt ajánlólevele egy ismeretlen barátjához Dionys Pruckner érdekében, a ki Bécsben készül hangversenyt adni. A levél eleje valami függő dologról szól, a melyet nem ismerünk, vitáról («querelle d'Allemand») s Liszt a szójárásban foglalt «német» jelzöt vígan felkapva, magyar voltát szegezi ellenébe — ő nem házsártoskodik...

(Mus. Ep. 15.) Erkel Ferenczhez írta Weimarban 1856 júl. 28. Úgy látszik, a magyar opera megteremtője holmi áskálódások felől tudósította Lisztet, mint a kit nem valami ideális karnagynak festettek itthon. Liszt köszöni az értesítést; válasza: meg lehet győződve Erkel, hogy ő általános meglegedésre fogja megoldani feladatát — az esztergomi primási székesegyház fölszentelésére írott mise-zenéjének dirigálását.

(Mus. Ep. 15.) Erkelhez, Bécs, 1856 szept. 19-én. Pachl (János, pesti zongorakészítő) át fog adni Erkelnek Lisztől emlékül egy szivartárczát. — L. Prágába, onnan Wagnerhez Zürichbe készül; hazatérve, Weimarból fogja kérni a «Hunyadi László» partitúráját, beleírott német szöveggel! (Vajjon min mult, hogy még sem adták ott?) Végül L. kéri Czeke értekezéseit a magyar zenéről.

(Mus. Ep. 15.) Erkelhez, Zürich, 1856 nov. 21. Gratulál gr. Ráday intendánsnak (eleve Lisztet emlegették erre a tisztre!); Liszt, ha magyar operája megszületik, mint «redlich gesinnter und wahrhaftig getreuer Landsmann» reméli: R. tartja a művet keresztvízre. Most egy szimfoniai költeményt tervez, főmotívuma az «Isten áldd meg a magyart» első két üteme... «Az ön jó tanácsát követem az «Ideale» szimf. költeményben: négy «be-

vágást» szerkesztek, olyan fokozással, hogy maga Festetics Leó gr. is kedvet kap beleénekelni!»

Wagnerrel nagyszerű napokat töltött Liszt. «Sein Ring des Nibelungen... ist eine gänzlich ungeahnte, sublime Welt.»

Hol késik a «Hunyadi László» szövegének német fordítása?

Különös, hogy Esztergomból (az ünnepi mise óta, tehát negyedéve!) semmi életjel sem jön, egy sornyi elismerés sem...

St.-Gallenben, 25-én, folytatta Liszt a levelet: Wagner itt tegnap az Ercicá-t dirigálta, a képzelhető legmesteribben; volt is hozzá nagy, méltó zenekara.

Ezer szíves üdvözlöt Doppleréknek és Brandnak! (tudnivaló, hogy az utóbbiból lett Mosonyi Mihály.) — Köszönet Pachl úrnak, hogy oly szíves volt megküldeni Czeke értekezéseit a cigányzenéről. Meg kell jegyeznünk, hogy Lisztnek a cigányokról és zenéjükéről írott könyve csak három év múltán jelent meg — tehát ebben ő okvetlenül felhasználta azt, a mit Czeke Sándornak (a «Pester Lloyd» volt zenekritikusának) műveiben elfogadhatónak talált.

Indítatva érzem magamat, az egyetlen *Liszt*hez írott levelet is ismertetni; a Mester tisztelői (s ma ki nem volna az?) csak jó néven vehetik, ha a közleményem czimében foglalt ígéreten *felül* nyernek valamit.

Szintén a Múzeum könyvtári kéziratárában, **Mus. Ep. 280.** jelzéssel ellátva, valóságos hódoló-felirat található. Különös, megmagyarázhatatlan, hogy eredeti aláírásukkal látták el: J. Ign. Assmayr k. k. 1-r Hofkapellmeister (nyilván a nagyformájú levél-papír gyöngy-írásának fogalmazója), Carl Haslinger k. k. Hof-Musikalienhändler, Jos. Hellmesberger, Johann Krall, Joh. Herbeck, L. A. Zellner — nagyobb-nál nagyobb bécsi nevek — s mégis tele van jelentékeny törlésekkel és változtatásokkal, úgy, hogy a rajongó tisztelet emanációja végül lehiggadt egyszerű udvarias meghívással: jöjjön és igazgassa a két előadást. A Bécsben, 1857 («november» szót áthúzták.) deczember 15-én kelt levél czimzése:

«Seiner Hochwohlgeboren. Herrn Doctor Franz *Liszt*, Königl. preussischer Hofrath, grossherz. Weimarischer Hofkapellmeister, Commandeur und Ritter hoher Orden, etc. Weimar.»

Az egy lapnyi levél meghívja a Mestert «esztergomi miséjének» két bécsi előadására a jövő évi márcz. 21.-e tájára. A papír alja ollóval le van vágva; a hátsó oldalon jelentik ki a nevezett aláírók, hogy az előadást létesítő bizottságba lépnek.

Melléje való a **Mus. Ep. 325.** jelzésű nyomtatvány: a fönn kitűzött előadások programja. Bécs város neve hiányzik rajta, a magánénekesek: Josefina *Ernst-Kaiser*, Therese *Ellinger-Engst*, Albert v. *Jekelfalussy*, Karl *Köszeghy* a pesti Nemzeti Színház drága nevei — az ember azt hihetné, hogy a magyar fővárosban folyt a nagyszerű előadás; csak színhelye: «im k. k. grossen Redouten-Saale» téríti gondolkodásunkat a helyes irányba. Aztán módunkban áll utánanézni pl. a «Pester Lloyd»-ban, mely részletesen beszámol az aránylag nem nagy jövedelemről; a tetemes kiadások miatt a két jótékony czélnak szánt tiszta jövedelem mindössze 231 frt 44 kr. volt — s ezt Liszt nagylelkűen kiegészítette kerek 1000 forintra, holott ő fődözte a nevezett pesti művészek uti- és összes egyéb költségeit!

(Az ének- és a zenekar 250 tagból állott. Az operaszólamot Alexander Winterberger játszotta, a kiról Wohl Jankánk francziául írt Liszt-könyvében azt olvassuk, hogy a Mesterhez feltűnően hasonlított...)

Érdemesnek vélem fölemlíteni, hogy három hét mulva Pesten ismételték meg az Esztergomi Mise két előadását: 1858 ápr. 10-én, szombaton, a Nemz. Múzeum dísztermében, másnap pedig a belvárosi plebániatemplomban.

(**Mus. Ep. 12.**) Weimar, 1858 febr. 1. Simonffy Kálmánnak, a remeklő nótaköltőnek, megköszöni «Magyar hangfűzér»-ét, elfogadja a «Tárogató» cz. új nótagyűjtemény ajánlását («*hizeleg nekem e hazafias figyelem*») s aláír 5 példányt. A levél második felében igen diszkrét módon figyelmezteti Liszt Simonffyt a zenei helyesírás szemmeltartására...

(**Mus. Ep. 15.**) Erkelhez, Weimar, 1870 junius 20. Megköszöni az aug. 18-ára Pestre kitűzött országos dalegyesületi ünnepre szóló meghívást. El fog jönni, s megbeszéljük a Beethoven születésének századik évfordulójára (decz. 16.) kitűzendő ünnep részleteit; erre az alkalomra írta Liszt a «Beethoven-Cantate»-t.

(A dalversenyen, aug. 19.—20., jelen is volt, szerenádöt kapott, s másnap maga dirigálta a Vigadóban Dante-szimfoniájából az Inferno-t.)

(Mus. Ep. 1.) Szegszárd, 1870 okt. 15. Dr. Julius Langhoz, egy bécsi művészeti lap szerkesztőjéhez. Köszönetet mond «F. Liszt in Ungarn» cz. ragyogó czikkeért; különösen meghatja és megörvendeztetti ennek két főpontja: első, hogy *tárgyilagosan hangsúlyozza Lisztnek, sok művön és sok éven át, következetesen érvényesült magyar-érzését*; a második: Weimarhoz való viszonya, melyet nem szándékszik felbontani. — Egyébiránt L. házigazdája, báró Augusz Antal (volt helytartótanácsi elnök) a Szegszárdon okt. 22-én tartandó ünnepre meghívja Langot.

E levél mellett őrizzük a báró levelét is, mely szintén megköszöni a «Deutsch-Ungarische Monatschrift»-ben és a «Pester Tagblatt»-ban írott Liszt-czikkeket. A főntebb idézett irat: önálló füzet,¹ a melyből L. 12 példányt kér.

(Mus. Ep. 3.) *Nunc venio ad fortissimum*... Nem csoda, hogy legujabb időben ezt a L.-levelet emlegetik és idézik legsűrűbben. Most már bizonyos, a mit a «Pallas»-lexikon csak mint «állítólag» szemetszuró okot említ fel: hogy t. i. Augusz bárót hazafias gondolkozása miatt mentették föl a Bach-korszakbeli helytartótanácsban viselt elnöki tiszte alól. A kivel szemben így lehetett szint vallani!

Weimarban, 1873 május 7.-én írta L. e levelet.

Szól a felállítandó országos jellegű magyar zeneakadémiáról: helyesli Haynald kalocsai érsek indítványát egyházi-zenei tanszék felállítására iránt, ajánlja is reá a legnagyobb tekintélyt: ez Franz Witt, Regensburgban, a német Cäcilien-Verein elnöke. (Milyen botorság volt az egész gondolatot mellőzni!) — Rendkívül örül L. Simonffy Kálmán (akkor orsz. gy. képvis.) alapítványának, mely évi 20 db arannyal jutalmazza a legjobb magyar stílusú, zeneművet; ezen az uton szilárdul meg és világít messzire a zeneakadémia nemzeti alapja! — Ugyancsak felállítandó egy tanszék «a magyar népdal és fejlődése» számára. «Csak megengedik nekem, hogy sajnálatos magyarul-nemtudásom

¹ Följegyzésre méltó, hogy Kapp («Vollständige L.-Bibliographie») nem ismeri.

ellenére is, születésemtől kezdve siromig, szivemben és elmém-ben *magyar* maradjak, és tehát a magyar zenei kulturát komolyan előbbre akarjam vinni.»

Ezt az őszinte expektorációt, remélni akarom, tudomásul fogja venni hamarosan az egész érdeklődő világ. Valaki épen e napokban fac-similét készítettett róla. Legfőbb ideje!

Azt óhajtja L., hogy a zeneakadémiára vonatkozó hivatalos határozmányokat Hegedüs Kandid — az a min. oszt. tan., a kinek ügykörébe a művészet akkor tartozott — fordíttassa le számára németre. Egyszermind kis lakást óhajt a z.-akadémia épületében: hálósobáján kívül egyetlen szobát; de magyar inasa (Miska) számára is egy szobát.

Május 29-én a «Christus»-oratoriumot adják elő; nem jöhetne-e el arra Ábrányi?¹

(Ott is volt id. Ábrányi Kornél az ifjabbal: fiával; vele gr. Apponyi Albert, Mihalovich Ödön, Plotényi Nándor, Reményi Ede, Rosty Pál.)

... Méltó párja a következő, *Mihalovich* Ödönhöz írott, leg-később 1874-ben kelt (kelet nélküli) levele. (Mus. Ep. 10.)

A zeneakadémia kérdésével szemben L. teljesen önzetlen: az eszme nem az övé, de még kivitelét sem szorgalmazza, mert 1. az ország szegény ahhoz, 2. van már két nagy zeneiskola Budapesten, harmadikat felállítani «szegényes fényűzés lenne»: mire való volna pl. a bécsivel vagy a lipcseivel akarni versenyezni? 3. Hogy hatalmas lendületet nyerjen a művészet Magyarországon: ahhoz elismert, nagytekintélyű tanári kar kel-lene, a minőt összeválogatni nehéz feladat lenne s nemcsak sok értelem, hanem sok pénz is kellene hozzá. L. maga nem támaszt nagy igényeket, az ő vallási rajongáshoz hasonló meghódolása «hazánk és művészetünk előtt» beéri azzal, hogy szolgál nekik, tehetségének csekélységéhez mérten... «Távol vagyok minden nekem tulajdonított hiú gondoktól. Az én igazi barátaim azok, a kik az ideálért harcolnak; erről ismerjük meg egymást mindörökké.»

Korántsem magában álló L.-nek ez a nyilatkozata; a leg-őszintébb vallomás — s a ki valami «pose»-t vél benne találni:

¹ Lisztnek Ábrányihoz írt levelei rég megjelentek (a La Mara-féle gyűjteményben), azért nem foglalkozom velük.

a legalaposabban csalódik. Lisztnek emberemlékezet óta sohasem volt oka arra, hogy csaljon.

Bőjtben, írja tovább L., Budapestre jön és megszólaltatja a «Strassburgi harangok»-at — «és az ön «Sellő»-jét is.» (1875. márcz. 11.-én Wagnerrel együtt adott hangversenyt L. Budapesten; ekkor mutatta be «A strassburgi monostor harangjai» cz. nagy karénekművét).

(Mus. Ep. 15.) *Erkelnek*, Róma (Villa d'Este), 1875 okt. 14. Megszólítása: «Hochgeehrter Herr, Verehrter Freund!» Ön 30 év óta képviseli s előbbre viszi a magyar zenét; ez lesz ezentúl a budapesti zeneakadémiának is feladata — kezeskedik érte az, hogy Ön igazgatja. «De rajtam sem mulik.»

(Még ezt a csekélységet is jó volna ismernie a L. magyar szimpatiait tagadó «Berliner Börsen-Courier»-beli, új névtelen ellenségünknek.)

(Mus. Ep. 1.) Budapest, 1877 december 23. Állítólag dr. Julius Langhoz szól, azt erősítve, hogy L. magatartása mindig teljességgel nélkülözi a politikai hajlamokat, ellenben kizárólag a zenében olvad föl, annyira, hogy más szakmabeli dolgokat megítélni képtelen. — Nyilván valamely politikai jellegű beavatkozásra akarták rábírn.

(Mus. Ep. 15.) *Erkelhez*, Weimar, 1879 júl. 14. Jusson eszünkbe a Mihalovichhoz írt levélből, hogy L., joggal, milyen tekintélyes tanári kart igényelt az országos zeneakadémia számára. A jelen levél keltekor az akadémia már négy teljes éve működött, igen kevés tanárral, — igaz, hogy igen kevés tanítványnyal is. Maga Liszt csak három-négy téli hónapot szokott Budapesten tölteni — ezért kellett, alábbi levelével, méltó helyettesről gondoskodnia.

«Juhász Aladár huzamos betegeskedése elszomorít... Nézetem szerint először is egy fiatal *virtuóz* zongorajátszóra van szükségünk, a ki a növendékeknek helyesen eljátszhatja a legnehezebb dolgokat; erre J. kiválóan alkalmas.»

(Mus. Ep. 15.) *Erkelhez*, csakhamar. (Weimar 1879 július 26.) Ajánlja Juhász Aladárt E. mellé segédtanáru: jelentékeny tehetség! Ha nem gyógyulna fel hamarosan: mindenestre kívánja L., hogy tartsák fenn J. számára a zeneakadémiai tanszéket. Egyszersmind, összhangtanra és zongoratanaszékre, Gobbi Henriket ajánlja. — Gratulál Erkel fiának, Gyulának, tanszékéhez.

U. a. sz. a. még hét, Erkelhez szóló rövid levele van Múzeumunknak.

Weimar, 1881 máj. 31. A L. tulajdonát képező, Chickering-féle (ma is pompás) hangversenyzongora az akadémia zenetermébe jöjjön, de csak kivételes alkalmakkor használják.

Weimar, 1882 június 8. (Távirat.) Szükség esetén felhasználhatják a szalont, de a hálósoba maradjon zárva. (Vajjon mire akarták használni?)

Weimar, 1884 szept. 6. A «Magyar király-dal» mindössze 50 ütem, 6—8 perczig tart, az operaház megnyitőelőadása elején nem lehet farsztó.

(... Persze, hogy nem! De ilyen nevetséges, bárgyú kifogás jutott eszükbe azoknak, a kik nem merték L.-nek szemébe mondani a megrendelt karének mellőzésének igazi okát, hogy t. i. a loyális alkalom és szöveg egy kurucz nóta motivumát kapta zenei mez gyanánt. A mellőzést már akkor is hyperloyalitásnak és méltatlanságnak tartotta mindenki — az intéző hatalmat kivéve.)

Budapest, 1885 márcz. 14. reggel. A «Szent István» mai sikeréhez gratulál.

(Az üdvözlés korai volt, épen a sikerről való szilárd meggyőződés bizonyosága; csak aznap *este* mutatta be a M. Kir. Operaház Erkel F. utolsó dalművét, mely a megírás hosszú ideje alatt czimét «Szt. István»-ról «István király»-ra változtatta.)

Ezen kívül több keltezetlen levél, egészen jelentéktelen ügyekben, melyek csak autogramm értékével bírnak.

— — Ugyancsak E. hagyatékából való, tehát zeneakadémiai hangversenyekre vonatkozik, L. három sajátkezű programja, a 70-es évek végéről, mikor Bloch József (a mai z.-ak. hegedűtanár), Juhász Aladár, Rausch Károly, Majewska (orosz hölgy?), Nikó Hortense, Voigt Gizella tartoztak az intézet kötelékébe. Szembetűnő a műsorok szerencsés sokoldalúsága.

(Mus. Ep. 14.) Pozsony, január 20, szombat. Év és címzett: ismeretlenek. Érdekes volna tudni, mert a pár sornyi irás ezt mondja: «Euripides- és Edda-hasonlításait szívesen beszélem meg önnel ma 11—12 ó.» (Talán gr. Zichy Géznál volt L. szállva? akkor a félkezű Liszt-tanítvány, de esetleg a város ősz levéltárosa: Batka János felvilágosíthatna az érdekes tudós kiléte felől.)

(Mus. Ep. 2.) Budapest, 1883 január 18. Válasz ismeretlenek.

«60 évi zongorázás után ideje volt abban hagynom. A bécsi Beethoven-szobor javára felleptem legyen zongoraművész-pályám határköve.»

Az egyáltalán nem hazai vonatkozású levelek közül csak a legérdekesebbet kivonatolom; sajnos, nem tudjuk, hogy kihez szól.

(Mus. Ep. 14.) Weimar, 1856 máj. 18. «Cher ami», Küldöm szimfoniai költeményeim első hat számát; csakhamar több hasonló fog következni, mert végkép eltökéltem, hogy nem térek le a köveces ösvényről, melyet meggyőződésem számomra kijelölt. Bár e művekről is elmondhatni, a mit Cherubini mondott Berlioz szimfoniáiról: tökéletes minták arra, hogy hogyan nem szabad komponálni...

II.

A kézirati zeneművek közül sem adatott, épen a legbecsebbeket megszerezni. De van azért köztük korszakalkotó is, s nem egyet büszkén vallhatna magáénak bármely gazdag gyűjtemény is.

A magyar zenét hat darab képviseli. A *Rákóczi-induló*nak, zongorára 2 kézre, Ramann L. csak két kidolgozását ismeri; nekünk három van meg (Mus. Ms. 16, 22, 23.); mindegyik eltér a másiktól; csak abban egyek, hogy a maga nemében mind remek. Javítás alig van bennük. Az egyes tételek hossza, a periodusok száma és tagozódása, erősen eltérő; de mindig erő és képzelet öntik meg az új formát. Ez az újra meg újra kigondolás, más-ként és gyönyörűen alakítás, azt az elvet bizonyítja, hogy a művészetnek értékmérője a «mikép?» Csak egy pillantást vessünk a Rákóczi-induló «népszerű», könnyebb átíratára (a Rhodaunban írott és Haslingernél megjelent Liszt-kézirat mellé tették: Erkel Ferencz műve, Wagner «Josef» adta ki, Lisztnek van ajánlva s az ő magyarzsinóros mellképe díszíti a borítékot) — óriási a különbség, a távolság a két nagy zenész munkája közt. Ez nem lekicsinylése Erkelnek, a kit kiadója egyenesen azzal bizott meg, hogy a vásárló nagy közönség képességeihez tartsa magát — míg Liszt fantáziája szabadon csaponghatott.

A kevésbé ismeretes «*Csárdás obstiné*» (Mus. Ms. 21.) mond-

hatni: csak egy csárdás frisse, végkimerülésig — a bal kézben egyforma, kábitó topogással igazolja a sajátságos czimet. — A mű nincs kijelölve a Breitkopf és Härtel czég által teljesnek hirdetétt, mostanában megindított L.-kiadás jegyzékében.

Az I. és a II. *Rhapsodie hongroise* 1851-i korrektura-példányait (Mus. Ms. 113.) a kéziratár őrzi, mert csak a hangjegyananyag van nyomtatva; az időmérték és a dinamika jelzése, gyakran a kellő ujjak kijelölése: L. saját kezeirása.

A nem-magyar jellegű zenei alkotások közt említsük legelőbb a (Mus. Ms. 17.) jelzésűt, mert sehol nem találtam nyomát, hogy megjelent volna, s a Breitkopf-féle «teljes kiadás» sem említi föl: «Weber's Schlummerlied, mit Arabesken von Fr. L.» Egyik-másik variációja ügyességet igényel, de a darab különben nem nagyigényű.

Magasan az egész kollekczió fölött áll legújabb szerzeményünk: Liszt «*Faust-szimfoniájának*» eredeti, első partitúrája. Az I. tétel («Faust») 37 lapra terjed, a lassú II. («Gretchen») 17-re, a befejező III. pedig («Mephistopheles») 32 lap; ez alá írta Liszt: «August angefangen, 14. (= 19.?) October Instr. fertig.» Évszám nincs; Lina Ramann 1853-at és 1854-et állít. Igen, de 1857-ben a Mester még énekkart (Chorus mysticus) költött hozzá, — ez már nincs meg a mi példányunkban. A hatalmas mű azonban így is, Sofie Menter szerint, «wunderbare Arbeit der göttlichsten Hand, die je existierte»; az imént megdöbrentő hirtelenséggel elhunyt Felix Mottl szerint is «das grösste und weitaus hervorragendste Werk Liszts.»

Ekkora kincs mellett elenyészők a többiek: egy orgonára írt «Via crucis» (14 igen rövid stáció, helylyel-közzel néhány ének-szólammal); a «Stabat Mater» a «Krisztus»-oratoriumból való, két kidolgozásban; továbbá az első (C-dur) Prélude (az újabb feldolgozásban); a «Vergessene Romanze» (hegedű-zongora); egy megjelent miniatűr «Ave Maria» újabb, néhány ütemmel Budapesten bővített átdolgozása; a «Tannhäuser»-beli «O du mein holder Abendstern» zongoraátiratának idegen kéztől való másolata, L. korrektúráival; és kikutathatatlan egyéneknek írott kicsiny albumlapok. A ki azonban tüzetesen foglalkozik a Mester szellemi hagyatékával: tartsa kötelességének ezeket is mind megsemlélni.